

УДК 378.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-46>

Лариса ОЛЕКСІЄНКО,
orcid.org/0000-0002-3509-388X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Філії «Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»
(Кременчук, Полтавська область, Україна) oleksienkolarisa@gmail.com

Тетяна КОВАЛЬ,
orcid.org/0000-0003-1560-4811
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) Tanyshka-k@ukr.net

Сергій ЛАУН,
orcid.org/0000-0002-4921-0805
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методики професійної підготовки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) Loveckiy@i.ua

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ІЗ ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті встановлено, що реалізація системи на основі системного підходу базується на таких принципах: науковості (у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців використовуються сучасні наукові досягнення в галузі педагогіки, психології, інформаційних технологій, техніки), динамічності (розвиток системи проявляється в постійному накопиченні інформації, її оновленні, вдосконаленні елементів і структури системи та відбувається шляхом зміни її якісних станів), професійної спрямованості (необхідність врахування під час проектування та реалізації процесу підготовки професійних вимог, суспільних потреб, а також особистісних інтересів і здібностей студентів), активності і самостійності (доцільна мінімізація прямої викладацької допомоги студентам у процесі їх дослідницької підготовки та орієнтація на самостійність у здійснюваних майбутніми фахівцями діях), зворотного зв'язку (систематичне отримання викладачем інформації про стан отриманих результатів із метою здійснення педагогічного супроводу і підтримки). Вказано, що виявлення педагогічних умов ефективного функціонування системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців здійснюється виходячи із сутності та особливостей цієї системи; умов ефективності професійної освіти загалом; соціального замовлення вищої професійної освіти, характеристики сутності підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності з урахуванням специфіки освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Доведено, що розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців завдяки системному методу сприяє формуванню активності, самостійності, ініціативи, загальної та професійної культури, а також є результативною умовою ефективного розвитку та функціонування нашої системи. Реалізація цієї умови ефективного розвитку та функціонування системи через залучення студентів до науково-дослідницької роботи сприяє накопиченню досвіду самоосвіти у майбутніх фахівців в інформаційно-професійній діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, вищий навчальний заклад, мотивація, системний підхід, інформаційно-професійна діяльність.

Larysa OLEKSIENKO,
orcid.org/0000-0002-3509-388X
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work and Language Training
Affiliate "Kremenchuk institute of Higher Educational Establishment "Alfred Nobel University"
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) oleksienkolarisa@gmail.com

Tetiana KOVAL,
 orcid.org/0000-0003-1560-4811
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education
 National Pedagogical Dragomanov University
 (Kyiv, Ukraine) Tanyshka-k@ukr.net

Serhii LAUN,
 orcid.org/0000-0002-4921-0805
 PhD in Pedagogy,
 Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Vocational Training
 Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
 (Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) Loveckiy@i.ua

PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE SPECIALIST FROM THE STANDPOINT OF THE SYSTEM APPROACH

The article establishes that the implementation of the system based on a systems approach is based on the following principles; scientific (in the process of forming the professional competence of future professionals using modern scientific advances in pedagogy, psychology, information technology, technology), dynamism (system development is manifested in the constant accumulation of information, its update, improvement of elements and structure of the system and occurs by changing its quality), professional orientation (the need to take into account in the design and implementation of the process of preparation of professional requirements, social needs, as well as personal interests and abilities of students), activity and independence (appropriate minimization of direct teaching assistance to students in their research training and focus on independence in future specialists), feedback (systematic receipt by the teacher of information about the status of the results obtained in order to provide pedagogical support and support). It is indicated that the identification of pedagogical conditions for the effective functioning of the system of formation of professional competence of future professionals is based on the essence and features of this system; conditions for the effectiveness of vocational education in general; social order of higher professional education, characteristics of the essence of training future professionals for professional activities, taking into account the specifics of the educational process in higher education. It is proved that the development of creative potential of future professionals through the system method contributes to the formation of activity, independence, initiative, general and professional culture, as well as is an effective condition for effective development and functioning of our system. The implementation of this condition for the effective development and functioning of the system through the involvement of students in research work contributes to the accumulation of self-education experience of future professionals in information and professional activities.

Key words: professional competence, higher educational institution, motivation, system approach, information-professional activity.

Постановка проблеми. Освітній процес у вищому навчальному закладі має чіткі цільові установки, пов'язані з формуванням у майбутніх фахівців професійної компетентності.

Грамотна організація навчання та подальша оцінка якості підготовки, наприклад, до педагогічної діяльності стимулює цілеспрямований, безперервний розвиток компетентності майбутніх педагогів, їхньої методологічної культури, особистісне професійне зростання, використання ними сучасних педагогічних технологій. Загалом це забезпечує підвищення ефективності та якості педагогічної праці, а також дає змогу виявити перспективи використання потенційних можливостей педагогів.

Визначимо принципи, спираючись на які, можна підвищити ефективність формування професійної компетентності майбутнього фахівця:

– принцип системної організації інформації і пізнавальних дій;

– принцип партнерських відносин «викладач – студент», «студент – студент»;

– принцип самодіяльності в ідентифікації проблем, їх структуруванні і знаходженні власних шляхів розв'язання.

Перш ніж говорити про системну організації інформації, потрібно сказати про «необхідність формулювати освітні результати (компетенції), а потім відповідні зміст і діяльність. Така ієрархічність принципово важлива, оскільки дає студентам (і викладачам) розуміння граничних орієнтирів навчання, «вищої» мети своїх дій. В іншому разі зовнішні для студента знання, вміння і навички, соціальні норми, мотиви і цінності призводять до виникнення внутрішнього відторгнення інформації як надмірної» [1, с. 193].

Системний підхід заявлений у стандартах нового покоління як найбільш продуктивний під час організації процесу навчання. Однак в освіт-

ній практиці стала нормою звичка вирішувати проблеми частково, аналізувати ситуації в окремих аспектах, тому такий підхід здається безумовним благом, необхідною ознакою наукового, об'єктивного підходу. Розглянути проблему під різними кутами, вивчити її детально – чи завжди це добре? Проблема в тому, що в результаті такого розчленованого підходу доводиться мати справу з розрізненим, фрагментарним баченням явища. Про це говорять роботи Дж. О'Коннора [5, с. 311].

Реалізація системного підходу актуалізує спрямованість освітнього процесу у вищих навчальних закладах на розвиток у студентів основ культури, забезпечення всебічного розвитку загальних і професійних здібностей. Важливо розвивати базові компетенції, які визначають успішність вирішення основних функціональних завдань професійної діяльності. Це компетентність у сфері особистісних якостей; компетентність в цілепокладанні; компетентність в мотивуванні інших та самомотивації; компетентність в розробленні програми діяльності та прийнятті управлінських рішень; компетентність у сфері інформаційної основи діяльності; компетентність в організації практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку В.О. Калініна [5, с. 98], поняття компетентності включає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові частини, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову. Компетентність означає також здатність мобілізувати отримані знання, вміння, досвід і способи поведінки в умовах конкретної ситуації, конкретної діяльності. Із цього визначення випливає необхідність формувати й оцінювати рівень сформованості особистісних якостей майбутнього фахівця і способів діяльності в конкретній професійній ситуації.

Значущим компонентом формування професійної компетентності є знання. Раціональне вирішення проблеми ґрунтується на знаннях предмета (поняття, теорії, концепції) і процедурних знаннях (опис послідовності дій у процесі прийняття рішень). Знання предмета будуть залежати від зони його застосування, тобто вони ситуативні. Тому чим ширший світогляд у людини, тим краще вона може вирішувати проблему.

При цьому потрібно мати на увазі, що існує проблема функціонування теоретичного знання в контексті компетентності, в діяльності щодо прийняття рішення. Саме по собі знання – це лише загальна когнітивна підстава для усвідомлення проблеми і прийняття рішення. Тільки досить високу якість засвоєваних знань забезпечить майбутньому фахівцю необхідна підстава для формування компетентності. І це не тільки усвідомле-

ність, системність, повнота, гнучкість предметних знань, а й знання про процедури аналізу ситуацій, процедури виокремлення проблем, процедури прийняття рішень (знання про те, як діяти в ситуації, коли треба прийняти рішення). Важливими є й ціннісно-сміслові знання, що відповідають на питання, яке рішення прийняти і чому саме таке.

Очевидно, знання можуть виконувати свої функції, якщо вони підтримані відповідними уміннями, баченням ситуації в цілому, а також зв'язками між окремими елементами системи.

Основне ядро компетентності – це сукупність конкретних умінь, які забезпечують прийняття оптимального рішення, орієнтованого на подальший продуктивний розвиток системи.

До таких умінь відносимо насамперед уміння виявити й осмислити систему (ідентифікувати її). Це може бути відстеження історичних коренів і виявлення процесу розвитку проблеми з плином часу, що дає змогу її всебічно досліджувати. Це може бути процедура постановки проблеми, її усвідомлення і розуміння, що є ключовим моментом усього процесу. Основа вміння й одночасно його прояв – це вербалізація проблеми, її промовляння. Уміння бачити і проговорювати проблему багатогранно, змінювати і розширювати саму постановку питання дає змогу усвідомити, що ситуація не настільки проста і лінійна, як здавалося спочатку. Розгортання та експлікація (тлумачення, пояснення) різних, насамперед прихованих і неочевидних аспектів ситуації, пов'язаних із різними сценаріями, дає змогу визначити ризики та ціни, які доведеться платити за ті чи інші вибори, що робляться в конкретній ситуації. Можна знайти, здавалося би, блискуче рішення проблеми, але якщо сама проблема неправильно сформульована, то ефект від реалізації цього рішення в кращому разі буде нульовим.

Важливе вміння – це аналіз проблемної ситуації, коли виділяються труднощі, зумовлені контекстом конкретної проблеми, виявляються фактори, що впливають на прийняття рішення.

Розглянемо деякі способи використання системного підходу у процесі навчання студентів. За визначенням Тоні Бюзена [цит. за 5, с. 22], інтелект-карта – це графічне вираження процесу радіантного мислення, і тому вона є природним продуктом діяльності людського мозку. Це потужний графічний метод, що надає універсальний ключ до вивільнення потенціалу, прихованого в мозку. Метод інтелект-карт може знайти застосування в будь-якій сфері життя, де б не було потреби вдосконалювати інтелектуальний потенціал особистості, що досягається навчанням, або вирішувати різноманітні інтелектуальні

завдання. Як стверджує Т. Бюзен [цит. за 5, с. 17], інтелект-карта являє собою крок уперед на шляху прогресу від лінійного (одновимірного) через латеральне (двовірне) до радіантного (багатовимірного) мислення. Термін «радіантне мислення» відноситься до асоціативних розумових процесів, відправною точкою або точкою докладавання яких є центральний об'єкт.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості професійної компетентності майбутнього фахівця з позиції системного підходу.

Виклад основного матеріалу. У трактуванні системного підходу дотримуємося позиції вчених про те, що він являє собою методологічну орієнтацію дослідження, з якої розглядається об'єкт, і передбачає виявлення у нього системних характеристик.

За логікою застосування системного підходу до вивчення процесу формування у студентів професійної компетентності насамперед необхідно виділити й описати його основні системні властивості (елемент, компонент, системоутворюючі чинники, цілісність, зв'язок). Оскільки педагогічний процес являє собою цілеспрямовану, змістовно насичену й організаційно оформлену взаємодію викладача і студентів, спрямовану на свідоме і міцне засвоєння останніми знань, умінь і навичок, формування здатності застосувати їх на практиці [2, с. 227], то формування інформаційно-професійної компетентності майбутніх фахівців належить до педагогічних процесів. Як педагогічний процес він може ідентифікуватися і як педагогічна система. Таким чином, система формування інформаційно-професійної компетентності майбутніх фахівців є підсистемою системи професійно-технічної підготовки. Це дає змогу здійснювати реалізацію процесу формування інформаційно-професійної компетентності майбутніх фахівців з урахуванням принципів професійної освіти.

Процес формування інформаційно-професійної компетентності майбутніх фахівців є відкритою системою, тобто схильною до впливів інформаційно-культурного середовища. При цьому відбувається постійне накопичення інформації, її оновлення. Таким чином, система формування професійної компетентності розвивається в часі.

У процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців необхідно забезпечити засвоєння студентами цілісної системи знань у галузі професійної діяльності. Це передбачає освоєння майбутніми фахівцями відповідної термінології, знайомство з теоріями, вивчення історичних фактів їх становлення, формування необхідних для самостійної професійної діяль-

ності умінь. Орієнтація на практику в процесі підготовки студентів визначає не тільки формування умінь виконувати окремі операції, а й розвиток мислення, ціннісні орієнтації, збагачення соціального досвіду, виховання необхідних якостей особистості.

Отже, з урахуванням усього вищевикладеного системний підхід до проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців використовується через цілісну реалізацію таких положень:

- система формування професійної компетентності майбутніх фахівців є підсистемою системи професійно-технічної підготовки, що дає змогу здійснювати її реалізацію з урахуванням загальних дидактичних принципів професійної освіти;
- формування професійної компетентності як педагогічної системи має відкритий, імовірнісний характер, гнучкість, а також характеризується динамічністю, універсальністю, керованістю;
- інформаційно-професійна компетентність може розглядатися як педагогічна система, яка є цілісним утворенням спеціальних знань, умінь, навичок, досвіду і якостей особистості майбутнього фахівця, що забезпечує ефективність здійснення інформаційної діяльності в складі професійної діяльності;
- ефективність процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців залежить від організації цілеспрямованих системних дій на процес підготовки до здійснення інформаційної діяльності та створення спеціальних педагогічних умов.

Оскільки під час вивчення будь-якого об'єкта, процесу або явища в природі і суспільстві необхідно виявити і проаналізувати найбільш характерні для них інформаційні аспекти, то для якнайповнішого дослідження процесу формування професійної компетентності нами був вибраний системний підхід. Системний підхід є способом абстрактно-узагальненого опису і вивчення системного аспекту функціонування і створення складних систем, інформаційних зв'язків і відносин [4, с. 341].

цей підхід дає змогу з єдиних позицій вивчити ті аспекти природних і соціальних об'єктів, для яких істотним є процес інформаційного обміну. При цьому він вимагає абстрагування від біологічної, соціальної, фізичної сутності об'єкта, виявлення і вивчення його системної природи, тобто має на увазі дослідження об'єкта як системи, здатної сприймати, зберігати, переробляти і передавати інформацію.

Інформаційний підхід тісно пов'язаний із системним підходом, тому що базується на загальній

теорії систем і спрямований на вивчення інформаційної взаємодії саме між системами. З погляду інформаційного підходу формування професійної компетентності майбутнього фахівця відбувається в процесі отримання, структурування і використання інформації. При цьому процес формування інформаційно-професійної компетентності майбутнього фахівця передбачає постійний обмін інформацією із зовнішнім середовищем, і тому він є відкритим. Формування професійної компетентності майбутнього фахівця здійснюється за допомогою системного підходу через основні функції отримання, передачі, розпізнавання, перетворення і зберігання інформації [3, с. 12].

Системний підхід до створення системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців використовується через цілісну реалізацію таких положень:

- ефективність процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців залежить від загальної структури інформаційних процесів, а також способів і процедур якісного перетворення інформації;

- формування професійної компетентності майбутнього фахівця здійснюється через основні функції отримання, передачі, розпізнавання, перетворення і зберігання системної інформації;

- процес формування професійної компетентності майбутнього фахівця завжди є відкритим, що передбачає постійний обмін інформацією із зовнішнім середовищем.

Як показало проведене дослідження, процес формування професійної компетентності у студентів вимагає систематичних цілеспрямованих дій, у зв'язку з чим була розроблена спеціальна система підготовки до професійної діяльності, що забезпечує вдосконалення цього виду компетентності. Ефективне функціонування і розвиток побудованої системи можливі під час реалізації комплексу педагогічних умов, що включає створення зовнішнього інформаційно-освітнього середовища; включення студентів в активну проєктувальну діяльність; розвиток творчого потенціалу.

Висновки. Чітка послідовність дій, що приводять до прийняття рішення, його прогностичної оцінки, виключає властиву студентам суперечливість, непослідовність і пов'язані з цим помилки, що не допускає необґрунтованого прийняття рішення, яке є показником сформованості професійної компетентності.

Таким чином, організація освітнього процесу, орієнтованого на формування професійної компетентності, потребує:

- проєктувати навчальний процес у контексті модульного підходу з акцентом на формуванні професійних компетенцій;

- організовувати аудиторні та позааудиторні заняття з використанням методу проєктів;

- застосовувати активні методи навчання з опорою на системний підхід, використання ментальних карт, що супроводжується груповим обговоренням етапів прийняття рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О.С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія; за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 193–209.
2. Білоус О.С. Системний підхід у формуванні творчої активності майбутнього педагога. Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2015. № 1(9). С. 227–232.
3. Вінтюк Ю.В. Концепція формування професійної компетентності майбутніх психологів у ВНЗ. Молодий вчений. 2017. № 4(44). Ч. III, с. 12–16
4. Журавський В. Системний підхід до навчання у процесі підвищення кваліфікації кадрів податкової служби. Збірник наукових праць УАДУ; за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. В 4-х ч. Ч. IV. С. 341–346.
5. Калінін, В.О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2005. 311 с.

REFERENCES

1. Berezyuk O.S. Sistemnij pidhid do formuvannya polikul'turnoi kompetentnosti majbutnih fahivciv u suchasnomu osvith'nomu prostori. Profesiijna pedagogichna osvita: sistemni doslidzhennya: monografiya; za red. O. A. Dubasenyuk. Zhitomir: Vid-vo ZHDU im. I. Franka, 2015. S. 193–209. [Berezyuk OS A systematic approach to the formation of multicultural competence of future professionals in the modern educational space. Professional pedagogical education: system research: monograph; for order. OA Dubaseniuk. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, 2015. S. 193–209.] [in Ukrainian].
2. Bilous O.S. Sistemnij pidhid u formuvanni tvorchoi aktivnosti majbutn'ogo pedagoga. Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu im. A. Nobelya. Seriya «Pedagogika i psihologiya». Pedagogichni nauki. 2015. № 1(9). S. 227–232. [Belous OS System approach in the formation of creative activity of the future teacher. Bulletin of Dnipropetrovsk University. A. Nobel. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences. 2015. № 1 (9). Pp. 227–232.] [in Ukrainian].

3. Vintyuk YU.V. Koncepciya formuvannya profesijnoi kompetentnosti majbutnih psihologiv u VNZ. Molodij vchenij. 2017. № 4(44). CH. III., s. 12–16. [Vintyuk YV The concept of formation of professional competence of future psychologists in higher education. A young scientist. 2017. № 4 (44). Part III, p. 12–16] [in Ukrainian].

4. Zhuravs'kij V. Sistemnij pidhid do navchannya u procesi pidvishchennya kvalifikacii kadriv podatkovoї sluzhbi. Zbirnik naukovih prac' UADU; za zag. red. V. I. Lugovogo, V. M. Knyazeva. K.: Vid-vo UADU, 2000. Vip. 2. V 4-h ch. CH. IV. S. 341–346. [Zhuravsky V. System approach to training in the process of professional development of the tax service. Collection of scientific works of UADU; for general ed. VI Lugovoi, VM Knyazev. K. : UADU Publishing House, 2000. Vip. 2. At 4 o'clock Part IV. Pp. 341–346.] [in Ukrainian].

5. Kalinin, V.O. Formuvannya profesijnoi kompetentnosti majbutn'ogo vchitelya inozemnoi movi zasobami dialogu kul'tur : dis. ... kandidata ped. nauk : 13.00.04. Zhitomir, 2005. 311 s. [Kalinin, V.O. Formation of professional competence of the future teacher of a foreign language by means of dialogue of cultures: dis. ... candidate ped. science: 13.00.04. Zhytomyr, 2005. 311 p.] [in Ukrainian].